

–ÖZELLİKLE TİCARİ UYUŞMAZLIKLAR EKSENİNDE–
ARABULUCUNUN ÇÖZÜM SÜRECİNDEKİ
ROLÜNDE DEĞİŞİKLİK İHTİYACI ÜZERİNE
DÜŞÜNCELER VE KARMA MODEL ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Gül BÜYÜKKILIÇ*

Özet

Hukuki uyuşmazlıkların yargı yolu dışında çözümlenmesi fikri, aksi yöndeki baskın toplumsal inanç sebebiyle uzun süre tartışma konusu olmuş, süreç içerisinde yargı yükünün hafiflemesi, uyuşmazlıkların daha kısa sürede ve daha az masrafla giderilmesi gibi olumlu etkileri sayesinde benimsenmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Arabuluculuğun uyuşmazlıkların çözümünde sıklıkla başvurulur bir yol haline gelmesi ve bu çerçevede arabuluculuğa tabi uyuşmazlıkların kapsamının genişlemesi, kuruma ilişkin mevcut kuralların, uygulamada ortaya çıkan yeni sorunlar çerçevesinde gözden geçirilmesi gerekliliğini doğurmuştur. İşte bunlardan belki de en önemlisi, arabulucunun süreç içerisindeki yetki alanını, uyuşmazlık çözüm sürecini kolaylaştırmakla sınırlandıran kuraldır. Nitekim arabulucunun kendisine tanınan bu sınırlı yetkiyle gelişen ve değişen piyasa şartlarının ortaya çıkardığı karmaşık yapıya sahip hukuki uyuşmazlıkları çözümlenebilmesi oldukça zordur. Bu nitelikteki uyuşmazlıkların mümkün olan en kısa sürede, tarafların menfaatlerine en uygun şekilde sonuçlanabilmesi ve böylece geniş ölçekte arabuluculuk kurumunun kabul edilmesinde gözetilen amacın da gerçekleştirilebilmesi, arabulucuya süreç içerisinde daha aktif bir rol verilmesini gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, zorunlu arabuluculuk, ticari uyuşmazlıklar, arabuluculuk modelleri, değerlendirici arabuluculuk, kolaylaştırıcı arabuluculuk, alternatif uyuşmazlık çözümleri.

---

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku AnaBilim Dalı Öğretim Üyesi. ORCID: 0000-0002-3484-7002.

Abstract

The idea of resolving legal disputes outside of the judiciary has been a subject of discussion for a long time due to the dominant social belief in the opposite direction, has been adopted and has become widespread due to its positive effects such as reducing the judicial burden in the process and resolving disputes in a shorter time and with less cost. The fact that mediation has become a common way to resolve disputes and the scope of disputes subject to mediation has expanded within this framework, necessitates the revision of the existing rules regarding the institution within the framework of new problems that arise in practice. Perhaps the most important of these is the rule that limits the power of the mediator in the dispute resolution process. As a matter of fact, it is very difficult for the mediator to resolve the legal disputes with a complex structure caused by the developing and changing market conditions with this limited authority. The conclusion of such disputes in the shortest possible time, in the most appropriate way for the interests of the parties, and thus the achievement of the goal pursued in the acceptance of the mediation institution on a large scale, requires the mediator to be given a more active role in the process.

Keywords: Mediation, mandatory mediation, commercial disputes, mediation models, evaluative mediation, facilitative mediation, alternative dispute resolution.

Giriş

Hukuki uyuşmazlıkların dava yolu ile çözümünde harcanan zaman, emek ve para kaybının giderek artması, son yıllarda ülkeleri, uyuşmazlıkların çözümünde alternatif yollar aramaya yöneltmiştir. Bu yönelimin bir sonucu olarak ortaya çıkan arabuluculuk kurumu hâlihazırda gerek dünya gerekse ülkemizde en sık başvurulmuş alternatif uyuşmazlık çözüm yoludur.

1990'lı yıllarda arabuluculuğun uygulamadaki yeri ve öneminin artmasıyla beraber arabuluculuğun benzer diğer yöntemlerden ayırt edilebilmesi, uygun arabuluculuk yönteminin seçilebilmesi ve arabuluculuk

uygulamasının düzenlenebilmesi amacıyla doktrinde *Riskin* tarafından bir arabuluculuk şeması oluşturulmuştur¹. Bu şemaya göre, arabulucunun konuya bakış açısı, müdahalesi ve bunları dile getirmesi çerçevesinde şekillenen² kolaylaştırıcı ("*facilitative mediation*") ve değerlendirici ("*evaluative mediation*") olmak üzere iki temel arabuluculuk modeli bulunmaktadır³.

- 1 Şemalara ilişkin detaylı bilgi için **Riskin**, Leonard L.: "Mediator Orientations, Strategies and Techniques", *Alternatives to the High Cost of Litigation*, C. 12, S. 9, 1994, s. 111-114 (Mediator Orientations); **Riskin**, Leonard L.: "Understanding Mediator's Orientations, Strategies and Techniques: A Grid for The Perplexed", *Harvard Negotiation Law Review*, 1996, C.7, s. 26 vd. (Understanding Mediator). Yazar, bu temel şemalandırmayı, doktrindeki eleştiriler çerçevesinde geliştirerek yeni bir şema modeli önerisinde de bulunmuştur (bkz. **Riskin**, Leonard L.: "Decisionmaking in Mediation: The New Old Grid and the New New Grid System", *Notre Dame Law Review*, C. 79, S. 1, 2003, s. 1-54 (Decisionmaking)).
- 2 Bunun dışında, mahkeme aşamasından önce arabuluculuk ("*pre-litigation mediation*"), mahkeme bağlantılı ("*court-connected mediation*") arabuluculuk, geleneksel ("*traditional mediation*") ve modern arabuluculuk ("*modern mediation*") , ihtiyari arabuluculuk ("*voluntary mediation*") ve zorunlu arabuluculuk ("*compulsory mediation*"), arabulucuların meslekle olan bağlantıları [tam zamanlı profesyoneller ("*full time professionals*"), bilim yapıcılar ("*field builders*") ve dışarıdakiler ("*outsiders*"), izledikleri yaklaşımlar [yöntem odaklı ("*technique-focused mediation*") ve problem odaklı arabuluculuk ("*solution-focused mediation*"), taraflara yol göstermeleri ve bunun derecesi [yöneticiler ("*orchestrators*") ve anlaşma yapıcılar ("*dealmakers*")] çerçevesinde yapılan başkaca sınıflandırmalar da mevcuttur (bkz. (bkz. **Özbek**, Mustafa Serdar: *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, C.1, 4. Baskı, Yetkin, Ankara 2016, s. 632 vd.; **Ekmekçi**, Ömer/ **Özkes**, Muhammet/**Atalı**, Murat/ **Seven**, Vural: *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk*, On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2019, s. 63-66).
- 3 Arabulucunun süreç içerisindeki rolünü temel alan bir diğer model, kolaylaştırıcı ve değerlendirici modele nazaran daha geri planda ve teorik düzeyde kalan dönüştürücü arabuluculuktur ("*transformative mediation*"). Bu model, diğerlerinden farklı olarak arabuluculuğu, toplumsal etkilerine odaklanan, taraflar arasındaki ilişkiyi temel alan ve uyumsuzluğu, çözülmesi gereken bir problemden ziyade insanın gelişimine katkı sağlayan bir araç olarak değerlendirir. Dönüştürücü arabuluculuğa ilişkin detaylı bilgi için bkz **Özsumcu**, Seda: "Amerika Birleşik Devletleri'nde Uyuşmazlık Çözümünde Dönüştürücü Arabuluculuk Modeli", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, C. 73, S. 2, 2015 (Dönüştürücü Arabuluculuk), s. 325-356; **Bush**, Robert A. Baruch/ **Folger**, Joseph P.: "A Response to Gaynier's "Transformative Mediation : In Search of a Theory of Practice", *Conflict Resolution Quarterly*, C.23 S.1, 2005 (Transformative Mediation), s.123-127; **Bush**, Robert A. Baruch/ **Folger**, Joseph P.: *The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict*, Jossey-Bass, 2005 (Promise of Mediation), s. 15 vd.; **Goldberg**, Stephen B./ **Sander**, Frank E. A.: "Selecting a Mediator: An Alternative (Sometimes) to a Former Judge", *People, Practice, Pitfalls (American Bar Association)*, C. 33, S. 4, 2007, s. 40-44. Ayrıca bkz. **Kıyak**, Emre: *Dönüştürücü Arabuluculuk – Problem Çözücü Arabuluculuk ile Uyumlaştırılması*, Seçkin, Ankara 2018; **Folger**, Joseph P./ **Bush**, Robert A. Baruch/ **Della Noce**, Dorothy J.: *Transformative Mediation: A Sourcebook Resources For Conflict Intervention Practitioners and Programs*, Institute for the Study

Kolaylaştırıcı modelde arabulucunun rolü, tarafların menfaatleri ve ihtiyaçları temelinde, birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümünü kendilerinin üretmelerini sağlamak için gereken iletişim olanaklarının sağlanması ve yürütülmesi ile sınırlıdır⁴. Değerlendirici arabuluculuk ise Amerika Birleşik Devletleri'nde mahkeme temelli arabuluculuk uygulamaları çerçevesinde ortaya çıkan ve arabulucunun süreçte aktif bir role sahip olduğu arabuluculuk modelidir. Taraflar arasındaki kişisel ilişkinin hukuki durumlarına nazaran daha az önem taşıdığı ve uyuşmazlık için hızlı bir çözümün arandığı hâllerde tercih edilen bu modelde arabulucu, tarafların menfaatlerinden ziyade hakları üzerinde yoğunlaşır, taraflara durumlarının zayıf ve güçlü yanlarından bahsederek hukuki tavsiyelerde bulunabilir, değerlendirme yapabilir, muhtemel bir davanın sonuçları üzerine tahminler yürütebilir⁵.

Türk hukukunda, arabuluculuğa kanuni bir altyapı kazandıran 22.06.2012 tarih ve 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda (HUAK)⁶ kolaylaştırıcı arabuluculuk modeli benimsenmiş ve arabuluculuk, “sistemik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi” şeklinde tanımlanmıştır (m. 2/1-b).

---

of Conflict Transformation, 2010. Arabulucunun uyuşmazlık çözümündeki yardımcı rolünün kapsamı ve sınırları çerçevesinde şekillenen diğer arabuluculuk modelleri; çözüm arabuluculuğu (“*settlement mediation*”), ârif arabuluculuk (“*wise counsel mediation*”), geleneksel arabuluculuk (“*tradition based mediation*”) ve öyküsel arabuluculuk (“*narrative mediation*”) (Detaylı bilgi için bkz **Kısmet Kekeç**, Elif: *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, Adalet Yayınları, İstanbul 2016, s. 241-246. Arabulucunun süreç içerisindeki rolüne ilişkin tartışmalar temel olarak kolaylaştırıcı ve değerlendirici modeller ekseninde yapıldığından, bu çalışmada, bahsi geçen iki model dışındakiler inceleme ve değerlendirme konusu yapılmamıştır.

4 Detaylı bilgi için bkz. I.A. Kolaylaştırıcı Arabuluculuk (“*Facilitative Mediation*”) başlığı.

5 Detaylı bilgi için bkz. I.B. Değerlendirici Arabuluculuk (“*Evaluative Mediation*”) başlığı.

6 RG. 22.06.2012, S. 28331.

Zaman içerisinde arabuluculuk yönteminin benimsenmesi, gelişmesi, yaygınlaşması ve arabuluculuk uygulamasının ortaya çıkardığı ihtiyaçlar dikkate alınarak arabuluculuğun tanımında revizyona gidilmiş ve 25.10.2017 tarih ve 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu (İMK)⁷ (m. 17) ile arabulucuya “ *tarafların çözüm üretemediklerinin ortaya çıkması halinde çözüm önerisi de getirebilme*” yetkisi tanınarak arabulucunun süreçte daha aktif bir rol almasına yönelik önemli bir adım atılmıştır.

Arabuluculuk alanında getirilen bir diğer yenilik, öncelikle 2018 yılında iş uyuşmazlıklarında (İMK m. 22), 2019 yılında ticari uyuşmazlıklarda [19 Aralık 2018 tarih ve 7155 sayılı Abonelik Sözleşmesinden Kaynaklanan Para Alacaklarına İlişkin Takibin Başlatılması Usulü Hakkında Kanun⁸ (7155 sayılı Kanun) m. 20] ve son olarak 2020 yılında tüketici uyuşmazlıklarında [28 Temmuz 2020 tarih ve 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (7251 sayılı Kanun)⁹ m. 59] dava şartı arabuluculuk sisteminin kabul edilmesi ile yaşanmıştır.

Arabuluculuğa tabi uyuşmazlıkların kapsamının genişlemesi, arabulucuya ancak ve sadece tarafların çözüm üretemedikleri noktada devreye girebilmeye sınırlı bir hareket alanı sağlayan İMK değişikliğini yetersiz hale getirmiştir. Nitekim özellikle karmaşık bir yapıya sahip ticari uyuşmazlıklarda, arabuluculuk sürecinin, kurumunun amaç ve ilkelerine uygun şekilde yürütülebilmesi ve sonuçlandırılabilmesi arabulucuya çözüm sürecinde –değerlendirici modelde olduğu gibi– daha etkin bir rol verilmesini gerekli kılmıştır¹⁰.

7 RG. 25.10.2017, S. 30221.

8 RG. 06.12.2018, S. 30630.

9 RG. 22.07.2020, S. 31199.

10 Bu çalışmada arabuluculuk uygulamalarının ortaya çıkardığı ihtiyaçlar, zorunlu arabuluculuğun kabulü ve bu tür arabuluculuğa tabi uyuşmazlıkların kapsamındaki genişlemeyle bağlantılı olarak ele alınmış ise de konuya ilişkin açıklamalar kuşkusuz zorunlu arabuluculuktan daha eski bir uygulama geçmişine sahip olan ihtiyari arabuluculuk bakımından da geçerlidir.

Bu çalışma, gerek global gerek ülkesel düzeyde arabuluculuk uygulamalarındaki değişim ve gelişimin –özellikle ticari uyuşmazlıklar bakımından– arabulucunun çözüm sürecindeki rolünde ortaya çıkardığı değişiklik ihtiyacını konu almakta ve bu çerçevede karma bir modelin benimsenmesi önerisinde bulunmaktadır.

I. Arabulucunun Süreçteki Rolü Çerçevesinde Arabuluculuk Modelleri

A. Kolaylaştırıcı Arabuluculuk (“Facilitative Mediation”)

Günümüzde arabuluculuk, gerek dünya gerekse ülkemizde en sık başvurulan alternatif uyuşmazlık çözüm yolu ise de hukuki uyuşmazlıkların yargı yolu dışında çözümlenmesi fikri, ilk etapta yargı çevrelerinde tereddütlerle karşılanmıştır. Başlangıç dönemindeki bu şüpheli yaklaşım, arabulucunun uyuşmazlığın çözüm sürecindeki rolünün belirlenmesi noktasında da etkisini göstermiş ve arabulucuya, tarafların birbirlerini anlamaları, uyuşmazlığı karşı tarafın bakış açısıyla değerlendirebilmeleri, böylece menfaatleri ve ihtiyaçlarını olası en yüksek düzeyde karşılayacak bir çözüm yolu üretebilmeleri için gereken iletişim olanaklarının sağlanması ve yürütülmesi ile sınırlı bir rol verilmiştir¹¹. “Kolaylaştırıcı arabuluculuk” olarak ifade edilen¹² bu

11 Kolaylaştırıcı arabulucuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Roberts**, Kenneth M.: “Mediating the Evaluative-Facilitative Debate: Why Both Parties Are Wrong and a Proposal for Settlement”, *Loyola University Chicago Law Journal*, 2007, s. 188-192; **Stempel**, Jeffrey W.: “The Inevitability of the Eclectic: Liberating ADR from Ideology”, *Journal of Dispute Resolution*, S. 2, 2000, s. 252 vd.; **Alfini**, James J. “Evaluative versus Facilitative Mediation: A Discussion”, *Florida State University Law Review*, C. 24, S. 4, 1997, s. 919-936. Ayrıca bkz. **Özsumcu**, Seda: “Arabulucunun Rolü Kolaylaştırıcı ve Değerlendirici Arabuluculuk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 71, S. 1, 2013, s. 1369-1389 (Arabulucunun Rolü), s. 1370-1375; **Ekmekçi/ Özekes/Atalı/Seven**, s. 64-65; **Kismet Kekeç**, s. 238 – 240; **Yeşilirmak**, Ali: *Doğrudan Görüşme Arabuluculuk Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, On İki Levha Yayınları*, İstanbul 2011, s. 18-19; **Erdoğan**, Ayben: “Kolaylaştırıcı-Değerlendirici Arabuluculuk Ayrımı: Orta Yolda Uzlaşmak Mümkün mü?”, *Banka ve Finans Hukuku Dergisi*, Prof. Dr. Ali Necip Ortan’a Armağan, C. 2, S. 32, 2019, s. 2259- 2278;

12 Arabuluculuğun geniş ölçüde kolaylaştırıcı model çerçevesinde uygulanmaya başlanmış olması sebebiyle bu model “saf arabuluculuk” (“*pure mediation*”) olarak da anılmaktadır (bkz. **Roberts**, s. 193). Öte yandan *Riskin* 2003 tarihli eserinde, kolaylaştırıcı” yerine “gerçeği ortaya çıkarıcı” teriminin söz konusu modeli daha iyi ifade edeceğini belirtmiş, ancak bunun kolaylaştırıcı ve değerlendirici model arasında ayırım yapılabilmesi bağlamında faydalı olmayacağını da ifade etmiştir (**Riskin**, Decision-

model, uyuşmazlığın taraflar arasındaki eksik iletişimden kaynaklı olduğu ve bu eksikliğin giderilmesi ile uyuşmazlığın her iki taraf menfaatine olacak şekilde çözümlenebileceği inancına dayanır¹³. Dolayısıyla arabulucu süreçte pasif bir role sahip olup, sürece müdahalesi asgari düzeydedir.

Bu model çerçevesinde arabulucu, tarafları uygun koşullarda bir araya getirerek uyuşmazlıkla ilgili fikir alışverişinde bulunmalarını, birbirlerini anlamalarını ve çözüme yönelik eylemlerde bulunmalarını sağlamaya çalışır¹⁴. Modelin ayırt edici özelliği, hak merkezli (“rights-based”) değil, menfaat merkezli (“interests-based”) bir yaklaşımı esas almasıdır¹⁵. Diğer bir ifadeyle arabulucu, uyuşmazlık bakımından haklıyı veya haksızı tespit etmeyi değil, her iki tarafın da menfaatlerini, ihtimal dahilindeki en yüksek düzeyde gözeten bir sonuca ulaşmayı hedefler. Bu hedefe ulaşılmasında, arabulucunun hukuki bilgisinden ziyade, iletişim, ikna ve telkin yeteneği belirleyici olacaktır. Bu özellikleri sebebiyle kolaylaştırıcı model, taraflar arasındaki kişisel ilişkilerin önem arz ettiği uyuşmazlıklar bakımından uygun bir tercih olacaktır¹⁶.

---

making, s. 30 vd.). Nitekim doktrinde *Roberts* ve *Birke*, “gerçeği ortaya çıkarıcı” ile neredeyse özdeş olan ve “gerçeğin temsilcisi” anlamına gelen “agent of reality” ifadesi de değerlendirici arabulucunun nitelikleri arasında saymıştır (**Roberts**, s.196; **Birke**, Richard: “Evaluation and Facilitation: Moving Past Either/Or”, *Journal of Dispute Resolution*, C. 2, 2000, s. 315. (Evaluation and Facilitation)]. Ayrıca bkz. **Barker**, Julie: “International Mediation - A Better Alternative for the Resolution of Commercial Disputes: Guidelines for a U.S. Negotiator Involved in an International Commercial Mediation with Mexicans”, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, C. 19, S. 1, 1996, s. 11; **Rozdeiczer/De la Campa**, s. 132).

- 13 **Roberts**, s. 193; **Rozdeiczer**, Lukasz/ **De la Campa**, Alejandro Alvarez: “Alternative Dispute Resolution Manual: Implementing Commercial Mediation”, *International Finance Cooperation, Small and Medium Enterprise Department, The World Bank Group*, Kasım 2006, s. 3-4; **Levin**, Murray S.: “The Propriety of Evaluative Mediation: Concerns About the Nature and Quality of an Evaluative Opinion”, *Ohio State Journal On Dispute Resolution*, C. 16, S. 2, 2001, s. 269; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1373.
- 14 **Love**, Lela P.: “Love, The Top Ten Reasons Why Mediators Should Not Evaluate”, *Florida State University Law Review*, C. 24, 1997, s. 939; **Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven**, s. 64; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1373.
- 15 **Riskin**, Mediator Orientations, s. 28-29; **Roberts**, s. 194; **Rozdeiczer/De la Campa**, s. 3; **Schafer**, Erik: “The Use of Arbitration and Mediation for Protecting Intellectual Property Rights: A German Perspective”, *The Trademark Reporter*, C. 94, S. 3, 2004, s. 703; **Levin**, s. 269; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1369,1370,1372;
- 16 **Riskin**, Strategies and Techniques, s. 19-23; **Roberts**, s. 189; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1374.

Riskin şemasına göre, kolaylaştırıcı arabuluculuk, dar ve geniş, yönlendirici ve yönlendirici olmayan şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Kolaylaştırıcı-dar (“*facilitative –narrow*”) modelde arabulucunun, çoğunlukla özel toplantılarda, tarafların hukuki durumlarını anlamaya çalışacağı, uyuşmazlığın zayıf ve güçlü yanları hakkında tarafları bilgilendirebileceği, ancak uyuşmazlığın olası çözümüne ilişkin tahminlerini taraflarla paylaşmayacağı ve taraflara bir sonucu kabul etmek hususunda baskı yapamayacağı ifade edilmektedir¹⁷. Buna karşılık kolaylaştırıcı-geniş (“*facilitative–broad*”) arabulucunun rolünün, özel toplantılardan ziyade ortak oturumlar yaparak tarafların uyuşmazlığı geniş bir perspektiften değerlendirmelerine ve kendi menfaatlerinin yanı sıra toplumsal menfaatleri de gözeten çözüm seçenekleri üretmelerine yardım etmek olduğu belirtilmektedir¹⁸. Bu açıklamalardan yola çıkarak modeller arasında - teorik düzeyde dahi-bir ayırım yapabilmek mümkün değildir. Nitekim hukuki bilgi ve değerlendirmelerde bulunabilme yetkisi, kolaylaştırıcı ve değerlendirici arabuluculuk arasında ayırım yapılabilmesinde belirleyici özellikte olup, bunun kolaylaştırıcı dar model kapsamında sayılması arabuluculuk modelleri arasındaki çizgiyi tamamen belirsiz hale getirmektedir.

Öte yandan yönlendiricilik kriteri çerçevesinde de modeller arasında ayırım yapılabilmesi olanaklı değildir. Nitekim konuya ilişkin açıklamalarda yönlendiricilik, kolaylaştırıcılık ile karşılıklı etkileşim içerisinde olan bir özellik olarak değerlendirilmektedir¹⁹.

Gerek doktrin gerek uygulama açısından önemli olan, kolaylaştırıcı arabuluculuk modelinin kapsamının bir bütün olarak –alt kategorilerinden bağımsız şekilde– olabildiğince net bir şekilde tespit edilmesidir. Bu çerçevede, yukarıda yapılan açıklamalar da dikkate alınarak, kolaylaştırıcı modelin, en yalın şekilde, arabulucunun süreç içerisinde taraflar arasındaki iletişim

17 **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1374-75. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Riskin**, Understanding Mediator, s. 28 vd.

18 Kolaylaştırıcı dar modele ilişkin bilgi için bkz. **Riskin**, Understanding Mediator, s. 28-29; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1374-1375. Kolaylaştırıcı geniş modele ilişkin bilgi için bkz. **Riskin**, Understanding Mediator, s. 32-34; **Roberts**, s. 189-190; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1375.

19 **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1381-1382.

eksikliğini gidererek tarafların çözümlerini kendilerinin üretmelerini sağlamakla sınırlı, pasif ve sürece müdahalesinin asgari düzeyde olduğu, menfaat odaklı bir çözüm süreci olarak ifade edilebileceği düşüncesindeyim.

B. Değerlendirici Arabuluculuk (“*Evaluative Mediation*”)

“Değerlendirici arabuluculuk”²⁰, ABD’de mahkeme temelli arabuluculuk uygulamaları çerçevesinde ortaya çıkan ve arabulucunun süreçte aktif bir role sahip olduğu arabuluculuk modelidir²¹. Taraflar arasındaki kişisel ilişkinin, hukuki durumlarına nazaran daha az önem taşıdığı ve uyuşmazlık için hızlı bir çözümün arandığı hâllerde tercih edilen bu modelde arabulucu, tarafların menfaatlerinden ziyade hakları üzerinde yoğunlaşır, uyuşmazlığın konusunu ve tarafların iddialarını inceler, (ortak veya özel toplantılarda)²² taraflara durumlarının zayıf ve güçlü yanlarından bahsedebilir²³, uyuşmazlıkla ilgili hukuki bilgi verebilir ve hukuki tavsiyelerde bulunabilir²⁴, değerlendirme yapabilir, muhtemel bir davanın sonuçları

20 Değerlendirici yerine “yol gösterici” veya “yönlendirici “anlamına gelen “*directive*” teriminin söz konusu modeli daha iyi ifade edeceği yönünde bkz. **Roberts**, *Decisionmaking*, s. 30-32.

21 Değerlendirici arabulucuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Bush**, Robert A. Baruch: “Substituting Mediation for Arbitration: The Growing Market for Evaluative Mediation and What it Means for the ADR Field”, *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, C. 3, 2002, s.111- 131; **Hughes**, Scott H.: “Facilitative Mediation or Evaluative Mediation : May Your Choice Be Wise One”, *Alabama Lawyer*, 1998, s. 246; **Roberts**, s. 195-207; **Goldberg/ Sander**, s. 42-43; **Ekmekçi/ Özekes/Atalı/ Seven**, s. 65; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1375-1377; **Kısmet Kekeç**, s. 240.

22 Buna karşılık kolaylaştırıcı arabuluculukta toplantıların ortak yapılması tercih edilmektedir (**Stempel**, s. 252; **Birke**, Richard: “Mandating Mediation of Money: The Implications of Enlarging the Scope of Domestic Relations Mediation from Custody to Full Service”, *Willamette Law Review*, C. 35, 1999, s. 498 vd.

23 Arabulucunun açıklamaları doğrultusunda bir tarafın kendini hukukten daha güçlü hissedebileceği, böyle bir durumda diğer tarafın da eş pozisyona gelebilmek için rekabetçi bir tutum sergileyebileceği yönünde bkz. **Love**, s. 940; **Goldberg/ Sander**, s. 42.

24 Arabulucunun taraflara hukuki bilgi vermesinin bazı olumsuz sonuçlar doğurabileceği, nitekim verilen hukuki bilginin aleyhine olduğunu düşünen tarafın, arabulucunun tarafsızlığı hakkında tereddüde düşebileceği, lehe olduğunu düşünen tarafın ise kabul edilemeyecek bir taleple veya pozisyonla bağlı kalabileceği veya sürecin tamamen kopma noktasına gelebileceği yönünde bkz. **Love**, s. 945. Değerlendirme çerçevesinde hukuki bilgi veya tavsiye verilmesinin, taraf egemenliği, tarafsızlık ve bağımsızlık gibi arabulucunun temel ilkelerinin ihlali tehlikesini beraberinde getirdiği yönünde bkz. **Archerd**, Erin R.: “Evaluating Mediation’s Future”, *Journal of Dispute Resolution*,

üzerine tahminler yürütebilir²⁵. Değerlendirici arabuluculuk yönteminin benimsendiği uyuşmazlıklarda, arabulucu süreç içerisinde ayrıca gerçeklik testi ve risk analiziyle tarafların uyuşmazlığı daha geniş bir perspektifle görmelerine yardımcı olur²⁶.

Arabulucuya süreç içerisinde bu kadar geniş bir hareket alanı sağlanması, arabulucunun hakim rolü oynamasını, haklıya veya haksıza karar vermesini gerektirmemektedir. Aksine, değerlendirme tarafların uyuşmazlığa ilişkin ilave bilgiler edinmelerini, bu çerçevede durumlarını yeniden gözden geçirmelerini ve uyuşmazlığı anlaşmayla çözümlenmelerini sağlamak şeklinde yorumlanmalıdır²⁷. Diğer bir ifadeyle, değerlendiricilik süreç boyunca devam etmekte, sürecin sonunda nihai kararı yine taraflar vermektedir.

Riskin şemalarına göre, kolaylaştırıcı arabuluculuk gibi değerlendirici arabuluculuk da dar ve geniş [değerlendirici - dar («*evaluative-narrow*») ve değerlendirici –geniş («*evaluative-broad*»)] olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmaktadır²⁸. Ancak yine kolaylaştırıcı modeldekine benzer şekilde kategoriler arasında net bir çizgi çekilememektedir. Zira her iki türde de arabulucu, kolaylaştırıcı modelden farklı olarak, taraflar arasında iletişim ve işbirliğinin sağlanması amacıyla bilgi toplamak, tarafları uyuşmazlık ve uyuşmazlığın olası çözüm yolları hakkında bilgilendirmek ve değerlendirmelerde bulunmak gibi daha aktif bir role sahiptir. Tespit edilebilen tek farklılık, değerlendirici - geniş modelde arabulucunun bilgi toplayacağı konuların, tarafların içinde buldukları durum, uyuşmazlığın temelindeki menfaatler ve bireyler veya grupları etkileyen hususları içerecek şekilde geniş bir kapsama sahip olmasıdır²⁹.

S. 1, 2020, s. 58; Levin, s. 294-295.

25 **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1375-1376; **Honeyman**, Chris Schneider/**Schneider**, Andrea Kupfer: "The Negotiator's Fieldbook The Desk Reference for the Experienced Negotiator", *American Bar Association*, 2006, s. 596.

26 **Johansen**, Joan Stearns: *Alternative Dispute Resolution in the Futures Industry*, Juris New York 2013, s. 104.

27 **Roberts**, s. 209-210.

28 Bkz. **Riskin**, Understanding Mediator, s. 26 vd.; **Roberts**, s.189 vd.; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1374-1375; **Kismet Kekeç**, s. 240 vd.

29 Değerlendirici dar modele ilişkin bilgi için bkz. **Riskin**, Understanding Mediator, s.

Değerlendirici arabuluculuk, yönlendirici olup olmamasına göre de bir ayrımına tabi tutulmuştur³⁰. Her iki türde de arabulucu, taraf iddialarının zayıf ve güçlü yanları ve uyuşmazlığın mahkeme yargılamasına taşınması durumunda ne şekilde çözümlenebileceği gibi hususlarda tarafları bilgilendirir. Farklılık, yönlendirici arabulucunun, değerlendirme yapmakla kalmayarak, taraflara belirli bir öneriyi kabul etme hususunda baskı yapabilmesidir³¹. Ancak üçüncü kişinin bu yönde bir müdahalede bulunması, arabuluculuğun bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerine açık bir aykırılık teşkil ettiğinden, bu seviyede müdahaleye olanak sağlayan bir sürecin arabuluculuğun bir türü olarak zikredilmesinin yerinde olmadığı kanaatindeyim. Öte yandan, “değerlendirme” çoğu zaman yönlendirmeyi de ihtiva ettiğinden, bu ayrımında temel alınan kriterin “yönlendiricilik” değil, “baskı düzeyinde yönlendiricilik veya baskı kurma” şeklinde ifade edilmesinin daha isabetli olacağı düşüncesindeyim.

Değerlendirici arabuluculuk kapsamında “yeni değerlendirici arabuluculuk” (“*new evaluative mediation*”)³² olarak ifade edilen farklı bir yaklaşımdan da bahsetmek gerekir. Bu modelde de arabulucu, klasik değerlendirici modelde olduğu gibi, süreçte aktif bir role sahip olmasına rağmen, nihai karar taraflara aittir. Modelin yenilik vasfı, mevcut bir uyuşmazlığın temelinde tarafların önyargılarının ve uyuşmazlığın çözümünü zorlaştırıcı diğer psikolojik engellerin bulunduğu düşüncesini esas almasıdır. Bu çerçevede, tarafların soruna ilişkin algı ve düşüncelerinin farkına varmaları ve uyuşmazlığa sebep bu düşünce engellerini kaldırmalarıyla uyuşmazlık adil bir şekilde çözümlenecektir³³. Dolayısıyla bu modelde arabulucunun rolü, taraflara aralarındaki uyuşmazlığı objektif bir şekilde yeniden değerlendirerek ön yargılarından kurtulmalarını sağlamak ve adil bir çözüm yolu geliştirmelerine yardım etmektir.

26-28; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1377. Değerlendirici geniş modele ilişkin bilgi için bkz. **Riskin**, Understanding Mediator, s. 29-32; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1377.

30 Bkz. **Riskin**, Understanding Mediator, s. 26 vd.; **Roberts**, s.189 vd.; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1374-1375; **Kismet Kekeç**, s. 240 vd.

31 **Roberts**, s. 196; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1381-1382.

32 **Roberts**, s. 196; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1385.

33 **Roberts**, s. 196; **Özmumcu**, Arabulucunun Rolü, s. 1385.

Arabuluculuk uygulamalarında belirlilik ve istikrarın temini amacıyla, kolaylaştırıcı arabuluculukta olduğu gibi değerlendirici model bakımından da teorik düzeyde kalan ayrımlardan ziyade modelin kapsamının tereddüde mahal vermeyecek şekilde tespiti gerekir. Bu çerçevede, yukarıdaki açıklamalardan da yola çıkarak, değerlendirici modelin, arabulucunun uyuşmazlıkla ilgili bilgi elde etme, tavsiyelerde bulunma, olası sonuçlarla ilgili tahmin yürütme ve çözüm önerilerinde bulunma gibi öğelerden yararlanarak aktif bir şekilde sürece dahil olduğu, mahkeme yargılamasından farklı olarak uyuşmazlığın çözümünün nihai olarak tarafların sorumluluğunda bulunduğu, hak merkezli bir çözüm süreci olarak ifade edilebileceği düşüncesindeyim.

I. Türk Arabulucuk Mevzuatında Benimsenen Model

Hukuki uyuşmazlıkların arabuluculuk yoluyla çözümü, Türk hukukunda 2012 yılında yürürlüğe giren HUAK ile hukuki zemine kavuşturulmuştur. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (Arabuluculuk Yönetmeliği) ise 26.01.2013 tarih ve 28540 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kanun’un 2 nci maddesinde arabuluculuk, “*sistemik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi*” şeklinde tanımlanmıştır (m. 2/1-b).

Hükmün gerekçesinde, arabulucunun süreçteki rolüne ilişkin detay açıklamalara yer verilmiş ve Kanun’daki ifadelere ek olarak, arabulucunun uyuşmazlık hakkında herhangi bir karar veremeyeceği, taraflara çözüm önerilerinde bulunamayacağı, çözüm önerisi geliştirip bunu onlara empoze edemeyeceği ve geliştirilen çözüm önerisi üzerinde anlaşmaya varmaları için onları zorlayamayacağı belirtilmiştir. Hükmün son bölümünde ise, “*taraflardan birisinin, uyuşmazlığın çözümü bağlamında sunmuş olduğu somut*

bir önerinin arabulucu tarafından karşı tarafa iletilmesinin, arabulucu tarafından çözüm önerisi geliştirilip diğer tarafa empoze edilmesi şeklinde yorumlanamayacağı...» ifade edilmiştir.

Paralel şekilde, Arabuluculuk Yönetmeliği'nde de kolaylaştırıcı arabuluculuk modeli esas alınarak, "Arabulucu, sürecin yürütülmesi sırasında, taraflara hukuki tavsiyelerde bulunamaz; bir çözüm önerisi ya da öneriler katalogu geliştirip, bunu onlara empoze edemeyeceği gibi, müzakereler sırasında geliştirilen bir çözüm önerisi üzerinde anlaşmaya varmaları için de onları zorlayamaz. Ancak, taraflardan birisinin, uyuşmazlığın çözümü bağlamında, sunmuş olduğu bir önerinin, arabulucu tarafından, diğer tarafa iletilmesi ve onun bu konudaki beyanının alınması bu kapsamda mütalaa edilemez." hükmüne yer verilmiştir (m. 19/5). Yönetmelik'te, arabulucunun yapamayacağı hususlar arasına, HUAK m. 2/1-b'dekilere ilave olarak uyuşmazlığa ilişkin hukuki tavsiyelerde bulunma da eklenmiş ve arabulucunun süreçteki hareket alanı biraz daha sınırlandırılmıştır.

HUAK m. 2/1-b, madde gerekçesi ve Yönetmelik m. 19/5 bir bütün olarak değerlendirildiğinde kanun koyucunun *kolaylaştırıcı arabuluculuk modelini* benimsediği sonucuna varılmaktadır. Gerekçenin son bölümünde, arabulucunun taraflardan birinin önerisini diğer tarafa iletilmesinin çözüm empoze etmek anlamına gelmediğinin açıkça vurgulanması da arabulucunun süreçteki rolü hususunda yaşanabilecek tereddütleri bertaraf edici ve kolaylaştırıcı modelin benimsendiğini teyit eder niteliktedir.

Uyuşmazlık çözümünde arabuluculuğun sıklıkla başvuru bir yol haline gelmesi, uygulamada bazı ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Nitekim bunlardan biri de arabulucunun süreç yönetimindeki sınırlı yetkisinin, özellikle karmaşık yapıya sahip uyuşmazlıkların çözümünde yetersiz kalmasıdır. Bu gereksinim dikkate alınarak 2017 yılında yürürlüğe giren İMK (m. 17) ile arabuluculuğun tanımında (HUAK m. 2/1-b) revizyona gidilmiş ve arabulucuya "tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması halinde çözüm önerisi de getirebilme" yetkisi tanınarak arabulucunun süreçte daha aktif bir rol almasına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bunun yanı sıra, arabuluculuk faaliyetinin yürütülmesini düzenleyen

HUAK m. 15'e yedinci fıkra olarak "Tarafların çözüm üretemediklerinin ortaya çıkması halinde arabulucu bir çözüm önerisinde bulunabilir" hükmü eklenmiştir (İMK m. 22).

Kanun koyucu tarafından tanınan bu yetki, arabulucunun müdahalesi olmaksızın uyuşmazlık sürecine devam edilmesinin mümkün olmadığı istisnai nitelikteki durumlarla sınırlıdır³⁴. Diğer bir ifadeyle arabulucu, gerekli gördüğü herhangi bir anda değil, tarafların herhangi bir çözüm üretemedikleri, dolayısıyla sürece devam etmenin mümkün olmadığını anlaşıldığı, müdahalenin son çare olduğu anda devreye girebilir. Böyle bir durumda dahi, arabulucunun müdahalesi asgari düzeyde olup, "çözüm önerisinde bulunma" ile sınırlıdır.

Doktrinde, bu değişiklik sonrası HUAK kapsamında gerçekleştirilecek tüm arabuluculuk uygulamalarının değerlendirici arabuluculuk modeline yaklaşan bir niteliğe sahip olacağı ifade edilmektedir³⁵. Ancak bu yakınlık, değerlendiricilik ağırlıklı bir modelin benimsenmek istendiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Zira aslen hedeflenen, arabulucunun aktif bir müdahalesine gerek olmaksızın sadece kolaylaştırıcı öğelerden faydalanarak süreci tamamlamasıdır. Bu çerçevede, 2017 tarihli değişiklik sonrası Türk Arabuluculuk Mevzuatında - hâlihazırda da - geçerli olan modelin, «kolaylaştırıcılık merkezli karma model arabuluculuk» olarak ifade edilebileceği düşüncesindeyim.

34 Aynı yönde bkz. Mich. Supreme Court, State Court Admin. Office, & Office of Dispute Resolution, Michigan Judges Guide to ADR Practice and Procedure Version 1.0, 2015, s. 32-33.

35 Bkz. **Ekmekçi/ Özkes/Atalı/ Seven**, s. 65; **Korkmaz**, Fahrettin/ **Kıyak**, Emre: "7036 Sayılı İş Mahkemeleri Kanunuyla 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanununda Getirilen Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 4, S.1, Haziran 2018, s. 36; **Özmumcu**, Zorunlu Arabuluculuk, s. 836 (Yazarın, daha önceki çalışmasında Batı hukukunda kabul gören yeni değerlendirici arabuluculuk modelinin Türk hukukunda da kabul edilmesi gerektiği yönündeki önerisine atıfta bulunarak HUAK'daki bu yeni düzenlemenin de arabuluculuk faaliyetinin işlerlik kazanması açısından olumlu olduğunu belirtmesi sebebiyle değerlendirici arabuluculuktan ziyade yeni değerlendirici arabuluculuk modeline geçiş yapıldığı görüşünde olduğu düşünülmektedir.)

III. Arabuluculuk Alanındaki Gelişmeler ve – Özellikle Ticari Uyuşmazlıklar Ekseninde – Arabulucunun Çözüm Sürecindeki Rolünde Değişiklik İhtiyacı

2017 yılında İMK ile arabulucunun uyuşmazlık çözümdeki rolünün sınırlı düzeyde de olsa genişletildiği bir üst başlık altında ifade edilmişti. İMK ile getirilen bir diğer yenilik, 01.01.2018 tarihi itibarıyla uygulanmasına başlanılan bireysel iş uyuşmazlıklarında dava şartı arabuluculuk modelinin kabulüdür (m. 22). Takiben, 2018 yılında 7155 sayılı Kanun m. 20 ile 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na (TTK)³⁶ eklenen 5/A maddesi doğrultusunda 01.01.2019 tarihi itibarıyla bazı ticari uyuşmazlıklar bakımından da arabuluculuğa başvurulması dava şartı olarak kabul edilmiştir³⁷. Son olarak, 2020 yılında 7251 sayılı Kanun m. 59 ile tüketici uyuşmazlıklarında bakımından zorunlu arabuluculuk sistemi kabul edilmiş ve zorunlu arabuluculuğa tabi uyuşmazlıkların kapsamı biraz daha genişletilmiştir.

Arabuluculuğa tabi uyuşmazlıkların kapsamının bu denli genişlemesi arabulucuların da farklı alanlardan kaynaklı uyuşmazlıklarla karşı karşıya gelmelerine sebep olmuş ve bu bağlamda arabulucunun çözüm süreci içerisindeki rolünün yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Dava şartı arabuluculuğa tabi ticari uyuşmazlıkların kapsamını belirleyen TTK m. 5/A-1 incelendiğinde bunun bir ihtiyaçtan öte zorunluluk haline geldiği dahi söylenebilir. Nitekim bahsi geçen hükümde, *“Bu Kanunun 4 üncü maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilen ticari davalardan, konusu bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri hakkında dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı”* olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, dava şartına tabi ticari uyuşmazlıklara yakından bakıldığında şöyle bir tabloyla karşılaşılmaktadır:

TTK m. 4 ticari davaları düzenlemektedir. Ticari davalar doktrinde *mutlak, nispi ve herhangi bir ticari işletmeyi ilgilendirmesi şartıyla ticari sayılan (yarı nispi) davalar* olmak üzere üç grup altında incelenmektedir³⁸.

36 RG. 29.06.1956, S.9353.

37 7155 sayılı Kanun'un 23 üncü maddesiyle HUAK'ye dava şartı arabuluculuğa ilişkin genel bir düzenleme mahiyetindeki 18/A maddesi de eklenmiştir.

38 **Arkan**, Sabih: *Ticari İşletme Hukuku*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü

Mutlak ticari davalar kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır.

- Bunlardan ilki, uyumsuzluğun konusu veya tarafların sıfatına bakılmaksızın,
- TTK'da,
- 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK)³⁹ ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK)⁴⁰ bazı hükümlerinde⁴¹,
- Fikrî mülkiyet hukukuna dair mevzuat hükümlerinde (6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu⁴² m. 156/1),
- Borsa, sergi, panayır ve pazarlar ile antrepo ve ticarete özgü diğer yerlere ilişkin özel hükümlerde,
- Bankalara, diğer kredi kuruluşlarına, finansal kurumlara ve ödünç para verme işlerine ilişkin düzenlemelerde (5411 sayılı Bankacılık Kanunu⁴³, 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu⁴⁴)

öngörülen hususlardan doğan hukuk davalarıdır [TTK m. 4/1(a—f)].

Yayımları, Ankara 2020, s. 105-117; **Ülgen**, Hüseyin/**Helvacı**, Mehmet/ **Kaya**, Arslan/ **Nomer Ertan**, Nedret Füsün: *Ticari İşletme Hukuku*, Vedat, İstanbul 2019, s.123-151; **Yasaman**, Hamdi/ **Poroy**, Reha: *Ticari İşletme Hukuku*, Vedat, İstanbul 2019, s. 131-141. Ayrıca bkz. **Ekmekçi/ Özekes/Atalı/ Seven**, s. 287-397; **Narbay**, Şafak/ **Kanyılmaz**, Sevgi/ **Eminoğlu**, Cafer/ **Gürbüz Usluel**, Aslı E. (**Akipek Öcal**, Şebnem Ed.): *Ticaret Hukukunda Uzman Arabuluculuk*, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, Ankara 2020, s. 22-32; **Eminoğlu**, Cafer/ **Erdoğan**, Ersin: *Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk*, Adalet Yayınevi, İstanbul 2020, s. 188-192.

39 (RG. 08.12.2001, S. 24607) TMK'nın rehin karşılığında ödünç verme işi ile uğraşanlar hakkındaki 962 ila 969 uncu maddeleri.

40 RG. 04.02.2011, S. 27836.

41 TBK'nın malvarlığının veya işletmenin devralınması ile işletmelerin birleşmesi ve şekil değiştirmesi hakkındaki 202 ve 203, rekabet yasağına ilişkin 444 ve 447, yayın sözleşmesine dair 487 ila 501, kredi mektubu ve kredi emrini düzenleyen 515 ila 519, komisyon sözleşmesine ilişkin 532 ila 545, ticari temsilciler, ticari vekiller ve diğer tacir yardımcılar için öngörülmüş bulunan 547 ila 554, havale hakkındaki 555 ila 560, saklama sözleşmelerini düzenleyen 561 ila 580 inci maddeleri.

42 RG.10.01.2017, S. 29944.

43 RG, 1.11.2005, S. 25983 (mük.).

44 RG, 13.12.2012, S. 28496.

- Diğeri ise, özel kanunlarda ticari olduğu ifade edilen davalardır. Bunlara;
- 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu⁴⁵ (m. 154/3, c. 2),
- 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu⁴⁶ m. 99,
- 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu⁴⁷ m. 31,
- 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu⁴⁸ m. 64/4,
- 5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliđi Bulunan Diğeri Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunu⁴⁹ m. 10

örnek olarak verilebilir⁵⁰.

Nispi ticari (yari nispi) davalar ise, taraflardan en az birinin ticari işletmesini ilgilendiren havale, vedia ve fikir ve sanat eserlerine ilişkin haklardan doğan hukuk davalarıdır. Ancak TK m. 4/c.son gereği, herhangi bir ticari işletmeyi ilgilendirmeyen havale, vedia ve fikir ve sanat eserlerine ilişkin haklardan doğan davalar bundan istisnadır.

Ticari nitelikteki bir dava, aynı zamanda bir miktar paranın ödenmesi konulu alacak veya tazminat talebine dayanıyorsa, söz konusu davanın açılabilmesi için arabuluculuğa başvurulması gerekecektir.

Bu bilgiler çerçevesinde, zorunlu arabuluculuğa tabi ticari uyuşmazlıkların kapsamına ilişkin genel bir fikir edinmek mümkündür. Ancak

45 RG. 19.06.1932, S. 2128.

46 RG. 10.05.1969, S. 13195.

47 RG. 28.06.1985, S. 18795.

48 RG, 21.6.2005, S. 25852.

49 RG, 26.3.2010, S. 27533.

50 7155 sayılı Kanun ile HUAK'ye eklenen m. 18/A-18'de dava şartı arabuluculuk kuralının istisnası öngörölmüş olup bu hükme göre, "Özel Kanunlarda tahkim veya başka bir alternatif uyuşmazlık çözüm yoluna başvurma zorunluluğunun olduğu veya tahkim sözleşmesinin bulunduğu hallerde, dava şartı olarak arabuluculuğa ilişkin hükümler uygulanmaz". 26.12.2020 itibariyle 128.088,36 TL'den daha aşığı uyuşmazlıklarda hal hakem heyetine başvuru zorunludur. Uyuşmazlığın konusunun bu rakamın üstünde bir değerde olması durumunda dava şartı olarak arabuluculuğa başvurulması gerekir.

zikredilen hususların kendi içinde birçok farklı alana temas ettiği ve bu alanlardan kaynaklı uyuşmazlıkların çözümünün ilgili alana özgü ileri düzey bilgi ve tecrübe gerektirdiği de söylenmelidir. Nitekim diğerleri bir kenara bırakılıp TTK ele alındığında, Ticari İşletme, Ticaret Şirketleri, Kıymetli Evrak, Taşıma İşleri, Deniz Ticareti ve Sigorta Hukuku olmak üzere altı kitaptan oluşan oldukça geniş bir kapsamla karşılaşılmaktadır⁵¹. Bunlara ilave olarak, (marka, patent, faydalı model, tasarım, coğrafi işaret ve geleneksel ürün adlarını koruyucu hükümler içeren) 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu⁵², 5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun⁵³ ve 5147 sayılı Entegre Devre Topoğrafyalarının Korunması Hakkında Kanun'da⁵⁴ düzenlenen hususlar da mutlak ticari dava niteliğinden ötürü zorunlu arabuluculuğa tabi olabilecektir⁵⁵. Dolayısıyla TTK'da olduğu gibi sınai mülkiyet hukuku çatısı altında da teknik ve pratik bilgi gerektiren ayrı uzmanlık alanları mevcuttur⁵⁶.

Şüphesiz hukukun her alanında olduğu gibi, yukarıda bahsi geçen alanlarda da teorik tartışmalara konu olan ve/veya teoriyle uygulamanın örtüşmediği hususlar söz konusu olacaktır. Bu gibi durumların arabulucunun süreç içerisindeki rolüne ne şekilde yansıtacağı, her bir alan için özel olarak

51 Doktrinde TTK'nın farklı hükümleri çerçevesinde yapılan inceleme ve değerlendirmelere örnek olarak bkz. Doğrusöz Koşut, Hanife: "Ticari Uyuşmazlıklarda Zorunlu Arabuluculuk Sisteminin Sigorta Hukukundan Kaynaklanan Uyuşmazlıklara Uygulanması ve Sigortacılık Tahkimi ile Karşılaştırması", *Sermaye Şirketleri Hukukunda Güncel Gelişmeler Sempozyumu (Tebliğler – Tartışmalar)*, 19 Haziran 2019, s. 9-50; Sarıkaya, Sinan: Yeniden Yapılandırma Davalarında (TTK m. 191-192-193) Arabuluculuk, *Legal Hukuk Dergisi*, C.17, 2019, s. 3865-3894.

52 RG. 10.01.2017, S. 29944.

53 RG. 15.01.2004, S. 25347.

54 RG. 30.04.2004, S. 25448.

55 Fikri mülkiyet hukuku kapsamındaki hususların soyut yapısı ve bu alandaki uyuşmazlıklarda özellikle zararın tazmininin hesabı noktasında ortaya çıkan belirsizliklerin uyuşmazlıkların çözümlenmesinde de uzmanlığı gerektirdiği yönünde bkz. **Chi**, Stephanie: "The Role of Mediation in Trademark Disputes", *American Journal of Mediation*, S. 2, 2008, s. 108. Marka hukuku uyuşmazlıklarında arabuluculuk uygulamalarına ilişkin detaylı değerlendirmeler için bkz. **Chi**, s.105-114.

56 Fikri ve sınai mülkiyet mevzuatında düzenlenen hususlardan doğan hukuk davalarında dava şartı arabuluculuğu konu alan yakın tarihli Türk yargı kararları için bkz. **Erdem**, Ümit/ **Yumrutaş**, Dilek: *Fikri ve Sınai Haklar Hukuku'nda "Dava Şartı" Olarak Arabuluculuk*, Legal, 2019.

değerlendirilmesi gereken ve içerik itibariyle ayrı bir çalışmayı gerekli kılan bir kapsama sahip olması sebebiyle bu çalışmada inceleme ve değerlendirme konusu yapılmamıştır. Ancak şunu net bir şekilde söylemek mümkündür ki, arabulucunun konulara ilişkin bilgi ve pratik eksikliği, uyumsuzluk çözüm sürecinin arabuluculuğun ilkeleri ve temel amacı doğrultusunda yürütülebilmesini zorlaştıracak ve bu durum da en nihayetinde uygulamaya olumsuz şekilde yansıtacaktır.

Şöyle ki, bir arabulucu karmaşık bir yapıya sahip, taraflar arasındaki kişisel ilişkiden ziyade ticari ilişkilerin onarılması ve muhafaza edilmesinin daha önemli olduğu, –özellikle ticari hayatın gerektirdiği hız ve güvenlik sebebiyle– kısa sürede sonlandırılması gerekli olan uyumsuzluklarla karşılaşabileceği gibi taraflar arasındaki kişisel ilişkilerin ön planda tutulduğu, daha uzun bir sürede tamamlanmasının taraflar bakımından menfaat kaybına sebep olmayacağı türden uyumsuzlukların çözüm sürecinde de yer alabilir. İkinci türden bir uyumsuzlukta kolaylaştırıcı bir yaklaşım yeterli kabul edilebilecek iken, ilk bahsedilen nitelikte bir uyumsuzluğun kolaylaştırıcı arabuluculuk modeliyle çözümlenmesini beklemek gerçekçi olmayacaktır⁵⁷. Diğer bir ifadeyle, böyle bir uyumsuzlukta arabulucuya ancak ve sadece tarafların çözüm üretemedikleri noktada devreye girebilmeye sınırlı bir hareket alanı sağlanması çözüme ulaşılması bakımından yetersiz gelecektir⁵⁸. Bir an için bunun mümkün olacağı kabul edilse dahi, çözüme ulaşmak muhtemelen uzunca bir sürecin geçirilmesini gerektirecek, bu da tarafların aleyhine bir sonuç doğuracaktır.

57 Arabuluculuk sürecinin tamamen kolaylaştırıcı öğelerle yürütülebilmesinin pratik olarak mümkün olmadığı yönünde bkz. **Roberts**, s. 208. Nörobiyolojik olarak insanın doğası gereği değerlendiriciliğe meyilli olduğu, bir arabulucunun kolaylaştırıcı modeli uygulamaya niyet etmiş olması durumunda dahi bir noktadan sonra kendisini değerlendirici pozisyonunda görebileceği yönünde bkz. **Lack**, Jeremy: “A mindful approach to evaluative mediation”, *MfN Tijdschrift Conflictantering*, S. 3, 2014, s. 18-19.

58 Gelişen ve değişen pazar şartları çerçevesinde değerlendirici arabuluculuk modelinin hızla yaygınlaştığını gösteren çalışmalar için bkz. **Welsh**, Nancy A.: “The Thinning Vision of Self-Determination in Court- Connected Mediation: The Inevitable Price of Institutionalization?”, *Harvard Negotiation Law Review*, C. 66, S.1, 2001, s. 23-27; **Hensler**, Deborah R.: “In Search of “Good” Mediation”, (**Joseph Sanders/ Hamilton**, V. Lee (ed.), *Handbook of Justice Research in Law*, 2001, s. 231.

IV. Karma Model Önerisi

Çoğu zaman taraflar arasındaki hukuki sorunun tek bir konu çerçevesinde müzakere edilmesi uyumsuzluğun çözümünde fayda sağlamayacak ve ancak farklı alanlara ilişkin hukuki bilgi ve deneyime sahip bir arabulucunun yardımıyla süreç kurumunun amaç ve ilkelerine uygun şekilde sonuçlandırılacaktır. Bu durum ise arabulucuya çözüm sürecinde –değerlendirici modelde olduğu gibi– daha etkin bir rol verilmesini gerekli kılmaktadır.

Ancak bu gereklilik bir modelin bütünüyle terk edilip diğersinin kabul edilmesi şeklinde yorumlanmamalıdır⁵⁹. Zira arabulucudan, kolaylaştırıcı öğelerden faydalanmaksızın sadece değerlendiricilik temelinde hareket etmesini beklemek gerçekçi olmadığı gibi gerekli de değildir. Keza kolaylaştırıcı bir arabulucu da konuşma şekli, ses tonu, mimikleri, uyumsuzluk çözümüne harcadığı zaman veya değindiği konularla taraflar nezdinde değerlendirici bir görünüm yaratabilir⁶⁰. Bu sebeple, arabulucunun süreç içerisindeki rolünün tek bir model çerçevesinde açıklanması sadece teorik düzeyde mümkündür. Uyuşmazlığın yapısına göre, arabulucunun –rolünün sınırları dahilinde kalmak kaydıyla– her iki arabuluculuk modelinin öğelerinden de faydalanabildiği karma bir modelin benimsenmesi yerinde olacaktır. Bu çerçevede, hâlihazırda geçerli model olan kolaylaştırıcılık merkezli karma model takip edilebileceği gibi değerlendiricilik merkezli karma bir model de tercih edilebilir.

Bu noktada *değerlendiriciliğin kapsamı ve sınırının* doğru bir şekilde tespiti önem arz eder ki bu sınır kanaatimce yönlendiricilik seviyesine gelmemiş olmaktır. “Değerlendiricilik” in kapsamı belirlenirken, –terminolojik ifadeler değil– arabulucunun süreçteki rolüne odaklanılması gerekir. Eşdeyişle, değerlendiriciliğin yönlendiriciliği ihtiva etmesinden ötürü,

59 Nitekim kolaylaştırıcı süreç içerisinde değerlendirici öğeler de başarılı bir şekilde kullanılabilir (bkz. **Stulberg**, Joseph B.: “Facilitative Versus Evaluative Mediator Orientations: Piercing the Grid” Lock”, *Florida State University Law Review*, C. 24, 1997, s. 1003). Değerlendirici veya kolaylaştırıcı arabuluculuk uygulamalarının genişlemesinin diğersinin kapsamını daralttığı anlamına gelmediği, zira bu arabuluculuk modellerinden her birinin farklı tüketici kitlelerine hitap eden ürünler gibi değerlendirilmesi gerektiği yönünde bkz. **Bush**, s. 126.

60 Aynı yönde bkz. **Roberts**, s. 208; **Levin**, s. 267.

“yönlendiricilik” ifadesi de bu nitelikteki bir arabuluculuğu tasvir edilebilir niteliktedir. Daha önce de ifade edildiği üzere⁶¹, değerlendiricilik kapsamında arabulucu, tarafların, durumlarını gerçeğe uygun ve objektif bir şekilde yeniden değerlendirmelerine yardımcı olur, uyuşmazlığa ilişkin olarak taraflara hukuki bilgi verebilir ve gerektiğinde hukuki tavsiyelerde bulunabilir, mahkeme yargılamasının olası sonuçları hakkında tahminlerde bulunabilir. Ancak arabulucunun değerlendiricilik kapsamında yapabilecekleri bunlarla sınırlı tutulmamalı, uyuşmazlığın çözümü için gerekli ve değerlendiriciliğin sınırını aşmayan başkaca araçlardan da yararlanabilmelidir.

Elbette arabulucunun tespit, tahmin ve önerileri, taraflardan birini diğerine nazaran daha güçlü bir pozisyona getirebilir. Ancak bu, arabulucuya tanınan değerlendiricilik yetkisinin zorunlu bir sonucudur. Kaçınılması gereken, taraflara belirli bir sonucu empoze etmek gibi arabulucunun tarafsızlığını tereddüde düşürecek, değerlendirmenin baskıya dönüştüğü ve sürecin kontrolünün aslında tarafların kendilerinde olmadığını düşündürecek tutum ve davranışlardır. Diğer bir ifadeyle, değerlendirmenin baskıya dönüşmemesi gerekir. Aksi halde, tarafların süreç üzerindeki kontrolleri ve özerklikleri zarar göreceği gibi arabulucunun tarafsızlığı ve bağımsızlığı da sorgulanır hale gelecektir. Ortaya çıkacak bir diğer tehlike de, arabuluculuğun yargının yardımcısı değil, alternatifi haline gelmesidir. Bu çerçevede, sürecin mümkün olduğunca kolaylaştırıcı öğelerden faydalanılarak yürütülmesi, taraflar nezdinde arabulucunun tarafsızlığının muhafazası için toplantıların ortak değil, ayrı oturumlarda yapılması, sürece girilmeden önce tarafların⁶² arabuluculuk modelleri hakkında bilgilendirilmesi (ve uygulanacak olan modelin seçiminin taraflara bırakılması⁶³) ve/veya

61 Bkz. I.B. Değerlendirici Arabuluculuk (“*Evaluative Mediation*”) başlığı.

62 Tarafların yanı sıra taraf vekillerinin de süreçte kullanılacak modellerle ilgili bilgilendirilmesi gerektiği yönünde bkz. **Levin**, s. 295-296.

63 Arabuluculuğa başvuru uyuşmazlıkların birçoğu yargıya gitmesi durumunda ne yönde sonuçlanacağı hakkında fikir yürütülmesinin pek de mümkün olmadığı durumlara ilişkindir. Bu çerçevede değerlendirici bir arabulucunun bu yönde bir faaliyette bulunabilmesi tarafları, nitelikleri konusunda kapsamlı bir şekilde bilgilendirmesini gerekli kıldığı yönünde bkz. **Levin**, s. 295. Aynı yönde bkz. **Archerd**, s. 51. Buna karşılık, çoğu durumda arabulucunun süreç içerisinde tarafların ve uyuşmazlığın ihtiyaçları çerçevesinde hareket etmesi sebebiyle seçimin taraflara bırakılmaması gerektiği yönünde bkz. **Roberts**, s. 188-192.

değerlendirici arabuluculuğun tarafların vekille temsil edildiği durumlarla sınırlı olarak uygulanması önerilebilir⁶⁴⁻⁶⁵.

Arabuluculuk nosyonunun kazanılması, bu alandaki temel eğitim ve zaman içerisinde uygulamayla kazanılan tecrübelerin bir sonucu olacaktır. Bu temel edinimin yanı sıra, değerlendirici arabulucunun taraflar arasındaki uyumsuzluğu tespit ederek, uygun öneri ve yönlendirmelerde bulunabilmesi konuya ilişkin ileri düzeyde bilgi ve tecrübe sahibi olmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, uzmanlık eğitimlerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmadaki bilgi ve değerlendirmeler çerçevesinde,

- Arabulucunun sürece etkisinin, taraflara belirli bir sonucu empoze etmesi seviyesine varmadığı, arabuluculuğun temel ilkeleri - iradilik, tarafların eşitliği, arabulucunun tarafsızlığı ve bağımsızlığı ve gizlilik - ışığında, uyumsuzluğun yapısına göre, arabulucunun kolaylaştırıcı ve değerlendirici öğelerden faydalanabildiği karma bir modelin benimsenmesi gerektiği, bu çerçevede somut uyumsuzluk çerçevesinde hâlihazırda geçerli model olan kolaylaştırıcılık merkezli karma model takip edilebileceği gibi değerlendiricilik merkezli karma bir modelin de tercih edilebileceği,
- Önerilen modelin uygulanabilmesinin arabulucunun uyumsuzluk konusuna ilişkin ileri düzey teorik ve pratik bilgisini gerektirdiği,
- Bu gerekliliğin kısa zaman önce kabul edilen belirli uzmanlık alanlarında arabuluculuk yapılabilmesi için getirilen zorunlu eğitim programlarıyla sağlanabileceği,

64 Aynı yönde bkz. **Moberly**, Robert B.: “Mediator Gag Rules: Is It Ethical for Mediators to Evaluate or Advise”, *South Texas Law Review*, C. 38, S. 2, 1997, s. 671-672.

65 Bir diğer öneri olarak, arabulucunun değerlendiriciliğinin kaçınılmaz olması halinde, en azından arabulucuların, mahkeme yargısının olası sonuçları hakkında fikir beyan edebilecek yeterliliğe sahip olabilecekleri düşüncesiyle avukatlar arasından seçilmesi gerektiği, ancak böyle bir durumda da avukat olmayanların arabuluculuk yapmasının mümkün olmayacağı, öte yandan avukatların meslekleri gereği, süreci tartışmalı bir zemine yürütmeye alışkın oldukları, böyle bir yaklaşımın ise arabuluculuk sürecinin yapısı ve niteliği ile bağdaşmayacağı yönünde bkz. **Love**, s. 941-942.

- Bu çerçevede uzmanlık eğitimi zorunluluğuna ilişkin genel ve detay düzenlemelerin yapılarak konuya ilişkin hukuki çerçevenin çizilmesi gerektiği

sonucuna varılmıştır.

Yakın zamanda Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Daire Başkanlığınca genel ve özel uzmanlık alanlarının belirlenmesi ve bu alanlarda arabuluculuk yapılabilmesinin zorunlu eğitim programlarının tamamlanması şartına bağlanması da Türk hukukunda da arabulucunun süreçte daha aktif role sahip olduğu bir modelin kabul edileceğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Alfini**, James J.: “Evaluative versus Facilitative Mediation: A Discussion”, *Florida State University Law Review*, C. 24, S. 4, 1997, s. 919-936.
- Archerd**, Erin R.: “Evaluating Mediation’s Future”, *Journal of Dispute Resolution*, S. 1, 2020, s. 31-60.
- Arkan**, Sabih: *Ticari İşletme Hukuku*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2020.
- Barker**, Julie: “International Mediation - A Better Alternative for the Resolution of Commercial Disputes: Guidelines for a U.S. Negotiator Involved in an International Commercial Mediation with Mexicans”, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, C. 19, S. 1, 1996, s. 1-56.
- Birke**, Richard: “Evaluation and Facilitation: Moving Past Either/Or”, *Journal of Dispute Resolution*, C. 2, 2000, s. 309-319 (Evaluation and Facilitation).
- Birke**, Richard: “Mandating Mediation of Money: The Implications of Enlarging the Scope of Domestic Relations Mediation from Custody to Full Service”, *Willamette Law Review*, C. 35, 1999, s. 485-522.
- Bush**, Robert A. Baruch/ **Folger**, Joseph P.: *The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict*, Jossey-Bass, 2005 (Promise of Mediation).
- Bush**, Robert A. Baruch: “Substituting Mediation for Arbitration: The Growing Market for Evaluative Mediation and What it Means for the ADR Field”, *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, C. 3, 2002, s. 111-131.
- Bush**, Robert A. Baruch/ **Folger**, Joseph P.: “A Response to Gaynier’s “Transformative Mediation : In Search of a Theory of Practice”, *Conflict Resolution Quarterly*, C.23 S.1, 2005, s.123-127 (Transformative Mediation).
- Chi**, Stephanie: “The Role of Mediation in Trademark Disputes”, *American Journal of Mediation*, S. 2, 2008, s. 105-114.
- Doğrusöz Koşut**, Hanife: “Ticari Uyuşmazlıklarda Zorunlu Arabuluculuk Sisteminin Sigorta Hukukundan Kaynaklanan Uyuşmazlıklara Uygulanması ve Sigortacılık Tahkimi ile Karşılaştırması”, *Sermaye Şirketleri Hukukunda Güncel Gelişmeler Sempozyumu (Tebliğler – Tartışmalar) 19 Haziran 2019*, s. 9 -50.

- Ekmekçi, Ömer/ Özekes, Muhammet/Atalı, Murat/ Seven, Vural:** *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk*, On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2019.
- Eminoğlu, Cafer/ Erdoğan, Ersin:** *Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk*, Adalet Yayınevi, İstanbul 2020.
- Erdem, Ümit/ Yumrutaş, Dilek:** *Fikri ve Sınai Haklar Hukuku'nda "Dava Şartı" Olarak Arabuluculuk*, Legal, İstanbul 2019.
- Erdoğan, Ayben:** "Kolaylaştırıcı-Değerlendirici Arabuluculuk Ayrımı: Orta Yolda Uzlaşmak Mümkün mü?", *Banka ve Finans Hukuku Dergisi*, Prof. Dr. Ali Necip Ortan'a Armağan, C. 2, S. 32, 2019, s. 2259- 2278.
- Folger, Joseph P./ Bush, Robert A. Baruch/ Della Noce, Dorothy J.:** *Transformative Mediation: A Sourcebook Resources For Conflict Intervention Practioners and Programs*, Institute for the Study of Conflict Transformation, 2010.
- Goldberg, Stephen B./ Sander, Frank E. A.:** "Selecting a Mediator: An Alternative (Sometimes) to a Former Judge", *People, Practice, Pitfalls (American Bar Association)*, C. 33, S. 4, 2007, s. 40-44.
- Hensler, Deborah R.:** "In Search of "Good" Mediation", **Joseph Sanders/ Hamilton, V. Lee** (ed.), *Handbook of Justice Research in Law*, 2001, s. 239-245.
- Honeyman, Chris Schneider/ Schneider, Andrea Kupfer:** "The Negotiator's Fieldbook The Desk Reference for the Experienced Negotiator", *American Bar Association*, 2006.
- Hughes, Scott H.:** "Facilitative Mediation or Evaluative Mediation : May Your Choice Be Wise One", *Alabama Lawyer*, 1998, s. 246-249.
- Johnsen, Joan Stearns:** *Alternative Dispute Resolution in the Futures Industry*, Juris New York 2013.
- Kismet Kekeç, Elif:** *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, Adalet Yayınları, İstanbul 2016.
- Kıyak, Emre:** *Dönüştürücü Arabuluculuk – Problem Çözücü Arabuluculuk ile Uyumlaştırılması*, Seçkin, Ankara 2018.
- Koçyiğit, İlker/Bulur, Alper:** *Ticari Uyuşmazlıklarda Zorunlu Arabuluculuk*, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, Ankara 2019.
- Korkmaz, Fahrettin/ Kıyak, Emre:** "7036 Sayılı İş Mahkemeleri Kanunuyla 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanununda Getirilen Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y.4, S.1, Haziran 2018, s. 31-56.
- Lack, Jeremy:** "A Mindful Approach to Evaluative Mediation", *MfN Tijdschrift Conflictthanting*, S. 3, 2014, s. 18-23.
- Levin, Murray S.:** "The Propriety of Evaluative Mediation: Concerns About the Nature and Quality of an Evaluative Opinion", *Ohio State Journal On Dispute Resolution*, C. 16, S. 2, 2001, s. 267-296.
- Love, Lela P.:** "Love, The Top Ten Reasons Why Mediators Should Not Evaluate", *Florida State University Law Review*, C. 24, 1997, s. 937-948.
- Mich.** Supreme Court, State Court Admin. Office, & Office of Dispute Resolution, Michigan Judges Guide to ADR Practiceand ProcedureVersion 1.0, 2015, s. 32-33.
- Moberly, Robert B.:** "Mediator Gag Rules: Is It Ethical for Mediators to Evaluate or Advise", *South Texas Law Review*, C. 38, S. 2, 1997, s. 669-680.

- Narbay, Şafak/ Kanyılmaz, Sevgi/ Eminoğlu, Cafer/ Gürbüz Usluel, Aslı E. (Akipek Öcal, Şebnem ed.): Ticaret Hukukunda Uzman Arabuluculuk, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, Ankara 2020.**
- Özbek, Mustafa Serdar: Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, C.1, 4. Baskı, Yetkin, Ankara 2016.**
- Özmumcu, Seda: “Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Açısından Zorunlu Arabuluculuk Sistemine Genel Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXXIV, S. 2, 2016, s. 807-842 (Zorunlu Arabuluculuk).**
- Özmumcu, Seda: “Amerika Birleşik Devletleri’nde Uyuşmazlık Çözümünde Dönüştürücü Arabuluculuk Modeli”, Journal of Istanbul University Law Faculty, C. 73, S. 2, 2015 (Dönüştürücü Arabuluculuk), s. 325-356.**
- Özmumcu, Seda: “Arabulucunun Rolü Kolaylaştırıcı ve Değerlendirici Arabuluculuk”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 71, S. 1, 2013, s. 1369-1389 (Arabulucunun Rolü).**
- Riskin, Leonard L., “Decisionmaking in Mediation: The New Old Grid and the New New Grid System”, Notre Dame Law Review, C. 79, S. 1, 2003, s. 1-54 (Decisionmaking).**
- Riskin, Leonard L.: “Understanding Mediator’s Orientations, Strategies and Techniques : A Grid for the Perplexed”, Harvard Negotiation Law Review, 1996, C.7, s. 7-51 (Understanding Mediator).**
- Riskin, Leonard L.: “Mediator Orientations, Strategies and Techniques”, Alternatives to the High Cost of Litigation, C. 12, S. 9, 1994, s. 111-114 (Mediator Orientations).**
- Roberts, Kenneth M.: “Mediating the Evaluative-Facilitative Debate: Why Both Parties Are Wrong and a Proposal for Settlement”, Loyola University Chicago Law Journal, 2007, s. 187-213.**
- Rozdeiczer, Lukasz/De la Campa, Alejandro Alvarez: “Alternative Dispute Resolution Manual: Implementing Commercial Mediation”, International Finance Cooperation, Small and Medium Enterprise Department, The World Bank Group, Kasım 2006.**
- Sarıkaya, Sinan: “Yeniden Yapılandırma Davalarında (TTK m. 191-192-193) Arabuluculuk”, Legal Hukuk Dergisi, C.17, 2019, s. 3865-3894.**
- Schafer, Erik: “The Use of Arbitration and Mediation for Protecting Intellectual Property Rights: A German Perspective”, The Trademark Reporter, C. 94, S. 3, 2004, s. 695-723.**
- Stempel, Jeffrey W.: “The Inevitability of the Eclectic: Liberating ADR from Ideology”, Journal of Dispute Resolution, S. 2, 2000, s. 247-293.**
- Stulberg, Joseph B. : “Facilitative Versus Evaluative Mediator Orientations: Piercing the Grid” Lock”, Florida State University Law Review, C. 24, 1997, s. 985 -1005.**
- Ülgen, Hüseyin/Helvacı, Mehmet/ Kaya, Arslan/ Nomer Ertan, Nedret Fusun: Ticari İşletme Hukuku, Vedat, İstanbul 2019.**
- Welsh, Nancy A.: “The Thinning Vision of Self-Determination in Court- Connected Mediation: The Inevitable Price of Institutionalization?”, Harvard Negotiation Law Review, C. 66, S.1, 2001, s. 23-27.**
- Yasaman, Hamdi/ Poroy, Reha: Ticari İşletme Hukuku, Vedat, İstanbul 2019.**
- Yeşilirmak, Ali: Doğrudan Görüşme Arabuluculuk Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, On İki Levha, İstanbul 2011.**

